

IDAG

Redaktör: Catarina Baldo Zagadou, tel 08-13 51 93

Redaktionssekreterare: Marie Hogfors, tel 08-13 52 03, fax 08-13 55 20

Hittills har den här artikelserien handlat mest om våra hjältar. Men steget mellan hjälte och offer är inte långt. Vilket är särskilt tydligt i kristi. Som just nu.

Roller vi spelar – i livets såpo

Varför så många kungamord just nu?
Jan Carlzon, P G Gyllenhammar, Stig Malm.

Jo, om krisen är stor – måste en syndabock utses. Då räcker det inte med ett litet svart får . . .

Den norske organisationspsykologen Paul Moxnes är pessimistisk. Alla måste ha en fiende, säger han. Det slipper ingen undan.

HJÄLTAR & OFFER

● Sjätte avsnittet. Tidigare artiklar har varit införda 31 januari samt 1, 2, 4 och 5 februari. Serien fortsätter i morgon.

Itider av strid, knapphet och konkurrens betonas de negativa rollerna. Vi får ett behov av att dela in människor och företeelser i ont och gott, på ett helt annat sätt än i överflödstider. Vi får fler djävlar och fler förlorare. Ja, man kan säga att vi får ett såpoperasamhälle – det vi förr bara såg på Dynasti och Dallas, det börjar vi nu se i verkligheten, säger Paul Moxnes, professor i organisationspsykologi vid Handelshögskolan i Oslo.

Han ser på grupper, familjer, organisationer, ja hela samhällen genom ett speciellt ruttmönster som han funderat fram och testat mot verkligheten under många års socialpsykologisk forskning. Om man nu kan använda ett så fykantigt ord som "verkligheten" när man talar med Moxnes.

Hans bärande tes är nämligen att vi alla tilldelar varandra roller som vi sedan snällt och lydigt spelar, hur destruktiva konsekvenser detta rolltagande än kan få i våra personliga liv. Och anledningen att vi ställer upp är förstås att rollerna är något som pågår i vårt omedvetna, dvs i våra fantasier som vi inte gör oss reda för och kanske inte ens kan fiska upp ovan-

för medvetandets vattenbryn, hur gärna vi än skulle vilja.

Offer på löpande band

Det är i fantasiernas spel i vårt kollektiva omedvetna som vi skapar våra hjältar och våra offer, menar Moxnes. Och så som tiderna ser ut skapar vi offer på löpande band.

– I varje familj, i varje företag, i varje arbetsgrupp kan du hitta åtta primära familjeroller, säger Paul Moxnes: De goda rollerna är Far, Mor, Son, Dotter. Eller med mer arkety-piska namn: Gud, Drottning, Kronprins och Jungfru. De onda rollerna är Djävul, Häxa, Svart får och Hora.

– Gå in i vilken skolklass eller arbetsgrupp som helst, säger Paul Moxnes: Alla är mycket medvetna om vem som spelar vilken roll. Det där ändras bara om någon lämnar gruppen. I en arbetsgrupp som hade två jungfrur och en hora, lämnade båda jungfrurna gruppen. Och se vilken metamorfos: Horan upphöjdes till jungfru. Från att ha varit en representant för det onda blev hon nu en företrädare för det goda.

Utöver de åtta primära rollerna, de som enligt Moxnes

På samma sätt som den mytiska ormen biter sig själv i svansen är vi, enligt Paul Moxnes, inbegripna i en obönhörlig dödsdans.

Våra fantasierna skapar verkligheten – och verkligheten våra fantasier.

Illustration:
GUNNEL ENGSTRÖM

återfinns i varje grupp, laborerar han med ytterligare fyra; de två "hjälparna", som han kallar "den kloke mannen" och "tjänaren". Också de två transformationsrollerna, hjälten och clownen. Inalles en uppsättning på 12 roller, kanske inte att välja på utan snarare att bli utvald till, obönhörligen, utifrån gruppens fantasier om vilka som är de goda och vilka som är de onda i en given krets av människor.

Moxnes teori kanske kan låta som ett intressant sällskapsspel. Och som ett sådant framstår det säkert också till en början för hans handelshögskolestudenter när han låter dem leva ut sina fantasier i de olika organisationsmodeller de laborerar med:

– Vi börjar med att skapa en organisation byggd på konkurrens. Efter ett tag har några börjat att hata varandra och några att älska varandra. Några får gruppens goda projektioner och några får gruppens onda projektioner.

Konkurrens ger klichéer

– Mitt mål är att få bort dessa fantasier. Alla skall kunna se på varandra som helt vanliga hyggliga människor. Men det är en ohyggligt svår uppgift. Ju mer konkurrensutsatt en grupp är, desto fler klichéer behöver vi nämligen om var-

andra. Och därifrån till att skapa verkliga häxor och verkliga offer är steget inte långt.

– Det allra värsta som kan hända en person är för övrigt att inte få någon roll alls, att bli totalt osynliggjord. Det är där du har de verkliga offren, säger Paul Moxnes.

– När mina studenter har gjort examensarbeten om djuprollerna har de intervjuat var och en i ett antal grupper. Och kommit fram till att de som var allra ledsnast var de som inte hade någon roll över huvud taget. Man är hellre hora, häxa eller djävul än ingen alls!

Den evige förloraren

Och därmed har Moxnes präglat ytterligare en roll, "den evige Förloraren" som dessutom tilldelas det olycksbådande talet 13.

– Förloraren kan i bästa fall präglas in i våra medvetanden som den namnlösa clownen, men vanligare är att han eller hon helt försvinner. Medan Hjälten bygger sig ett monument i människors medvetanden, glider Förloraren helt ur sikte in i anonymiteten.

– Medan Hjälten är uppsökningen, är Förloraren nedkomlingen. Och som sådan försvinner han helt. Sporten och politiken vimlar av dem.

– I vårt samhälle är det en

skam att tillhöra förlorarna. De transporteras kvickt ut ur den miljö där de tidigare hade sin tillhörighet. Det är som om det skulle smitta att vara tillsammans med dem – sådan blir reaktionen bland gruppens övriga medlemmar. Som att komma i närheten av en kastlös, en

Paul Moxnes tes är att vi alla tilldelar varandra roller – som vi lydigt spelar hur destruktiva konsekvenserna än är.

Foto: PER ERIC MATTSSON

"untouchable".

– Förloraren mister allt sitt inflytande, all sin auktoritet. Han mister sin plats vid bordet. Han kommer aldrig tillbaka. Det är inte för att vi vill honom ut utan därför att han gör oss pinsamt berörda.

Är det verkligen om oss vanliga hyggliga demokratiska

nordbor Paul Moxnes talar?

Ja, hävdar han bestämt. Han vet vad han talar om. Han har sett konsekvenserna av gruppens omedvetna fantasier, bl a genom sina studier av ångest i organisationer:

– Får man förlorarprojektioner på sig, finns det inte många vägar ut. Några tar sitt liv, andra blir sinnessjuka, de allra flesta blir fullständigt anonyma.

– Men vägen är inte så lång mellan Hjälte och Förlorare som man kan tro, tillägger Moxnes, om det nu skall vara en tröst.

– Det finns en skärningspunkt där hjälte och offer möts i en och samma roll – det är när en kung utpekats till offer. Då måste kungen offras i ett rituellt mord.

Hjälten (Kungen) som offras – visst har vi sett ett antal exempel på det på sistone? Paul Moxnes nämner Janne Carlzon, P G Gyllenhammar, Stig Malm.

Varför så många "kungamord" just nu?

– Är krisen liten, kan man nöja sig med ett svart får. Men är krisen stor, då måste en syndabock på toppen utses. Kungen är ju en symbol för stabilitet. Men i företagen är kungarna inte lika stabila. Och i synnerhet inte i tider när hela samhällsekonomin lundungar.

Vad är hönan, vad är ägget? Är det gruppens projektioner som leder till kriser och sammandrabbningar? Eller är det kriser och onda tider som får de negativa fantasierna i svang?

På Paul Moxnes låter det som om vi alla var inbegripna i en obönhörlig dödsdans. Fantasierna skapar det vi väljer att kalla "Verkligheten", men denna verklighet skapar också fantasierna, som den mytiska ormen som biter sig själv i svansen.

Onda fantasier

– Kriget i Bosnien är i stor utsträckning projektioner, människors onda fantasier om varandra. Men de fantasierna får högst påtagliga konsekvenser – lidande och död och accelererat hat!

När Paul Moxnes talar om Bosnien är det lätt att kapitulera inför hans fatalism. Sådana här är människorna. Det givets ingen nåd. Ingen väg ut.

Men för att återvända till hans studenter på Handels-högskolan i Oslo: Är de för evigt dömda till hätsk konkurrens och inbördes hat?

– Nej, det finns en väg ut. Och vet du vilken den är? Jo, när vi skall skapa den goda gruppen börjar vi med att första dagen bjuda in en Djävul utifrån, den man som är känd för att vara den värsta konsulten i

hela Oslo. Han är tuff, hård, kylig, han säger saker till studenterna som de har svårt att ta. Han gör sig hatad av alla. Så tar han farväl och lämnar kursen, för att inte dyka upp någon mer gång. Och med sig har han kursens samtliga onda projektioner.

– Men man måste ha en fiende. Det slipper ingen undan.

Måste man verkligen det?

– Ja, det onda måste inte ens alltid ha mänskligt ansikte. Min granne har hittat Hin Häle i ogräset på sin tomt. Det viktiga är att få Djävulen ordentligt placerad så att man kan bekämpa honom.

Och om man hittar det onda hos sig själv?

– Det gör man inte, svarar Paul Moxnes med dyster övertygelse.

AMI LÖNNROTH

FOTNOT: Paul Moxnes senaste bok heter "Dyproller: Heltor hekser horer och andre mytologiske roller i organisasjonen" (Förlaget Paul Moxnes, Oslo 1993) och är just nu under översättning till svenska (Natur och Kultur).

I MORGON

● "Ett liv i fattigdom, kyskhet och lydnad kräver inget hjältemod."